

СЕРГІЙ МАКЕЄВ,

доктор соціологічних наук, професор, завідувач відділу соціальних структур Інституту соціології НАНУ (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

SERHII MAKEIEV,

Doctor of Sciences in Sociology, Professor, Head of the Department of Social Structures, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

smakeev950@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4418-8741>

Класики німецької та світової соціології у Першій світовій війні

У нульові роки поточного століття Р. Дарендорф опублікував дослідження позицій покоління інтелектуалів, які народилися в десяти роки ХХ століття, стосовно представленого різновидами тоталітаризму режиму несвободи, що припав на найкращі роки їхнього життя. Тих, хто встояв перед спокусами не-свободи, опирався режиму, він назвав «еразмійцями», послідовниками Еразма Ротердамського, а також визначив «кандидатів до еразмійців», котрі не повною мірою відповідали запровадженім у дослідженні критеріям [Дарендорф, 2021]. Неспокійні, буремні часи, зумовлені екстраординарними подіями, перед усіма висувають непросту проблему вибору — із ким солідаризуватися та які цінності обстоювати. Для інтелектуалів вона має особливе значення.

Війна, безумовно, належить до таких подій, а реакція на неї інтелектуалів не буває уніфікованою. Покоління суспільствознавців, праведно зведене у статус головних і другорядних класиків щойно утворюваної науки соціології, народилося у другій половині позаминулого століття у короткий 20-літній проміжок. А Перша світова сталася вже наприкінці їхньої більш-менш успішної академічної кар'єри, розвівши їх по різні боки збройного конфлікту в Європі і по різних соціально-моральних позиціях. От лише деякі дати та імена американських, італійських, німецьких і французьких дослідників і викладачів: Ф. Тьоніс — 1855, Т. Веблен — 1857, Е. Дюркгайм — 1858, Г. Зимель — 1858, Г. Моска — 1858, В. Зомбарт — 1863, Дж. Мід — 1863, М. Вебер — 1864, Е. Трельч — 1865, Б. Кроче — 1866, А. Вебер — 1868, С. Бугле — 1870, Р. Міхельс — 1876.

Жодного з них сьогодні не назвати переважно соціологом. О. Конта, який вигадав назву новій науці, згадують і вивчають як філософа; Е. Дюркгайма за-

Цитування: Макеєв, С. (2022). Класики німецької та світової соціології у Першій світовій війні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 162–171, <https://doi.org/10.15407/sociology2022.04.162>.

ведено вважати істориком релігії та антропологом; М. Вебер фігурує в довідниках і енциклопедіях як історик, економіст і соціолог. Г. Зимель, як стверджують знавці його творчості, у працях перед війною вже не так соціолог, як філософ та есеїст. У листі ще 1899 року до С. Бугле він пише про себе, що є радше філософом, ніж соціологом [Pietila, 2011: р. 96]. В. Зомбарт економіст із соціологічним ухилом, а Дж. Мід соціальний психолог і філософ. Інакше кажучи, синкретизм у їхніх дослідницьких практиках є природним для початкового етапу становлення нової навчальної й академічної дисципліни. Однак всі вони представники висококваліфікованої розумової праці, від них очікують зважених реакцій на екстраординарні події та оцінки їх. До того ж їх зобов'язує їхнє становище, заслужена репутація і здобутий публікаціями моральний авторитет.

Після укладання миру в листопаді 1918 року союз переможців визнав Німеччину агресором, винуватцем усеєвропейського болю й скорботи. Але практично ніхто з відомих німецьких учених, філософів, істориків, соціологів, письменників не погодився з таким обвинуваченням, позаяк були переконані, що в тій війні Німеччина захищалася, а не нападла. Не тільки відданість національній належності або згода з аргументами, нібито за широкого трактування будь-яку війну можна подати як оборонну, тут мали значення. Міра опрацювання деяких проблем у рамках соціології також сприяла неприйняттю оголошеної та приписаної переможцями провини й відповідальності.

Х. Йоас у вже давній публікації про класиків соціології та війну [Joas, 1990] небезпідставно запевняв читачів у недостатній увазі соціологів до проблем війни і миру. І Г. Спенсер, і Е. Дюркгайм у концепціях переходу від військового типу суспільства до промислового, від суспільства механічної солідарності до органічної вказували на домінуючу тенденцію соціальної еволюції. Тенденцію до придушення інстинктів і мотивів агресивності, властивих індивідам і державам. До стимулів і мотивів зростання добробуту, до підвищення ефективності праці та розвитку внутрішньої й міжнародної торгівлі. Соціологи, як відомо, від природи чутливі й уважні до панівних трендів суспільного розвитку, мимоволі деактуалізуючи попередні етапи соціальної еволюції. Вони і їхня наука неначе розгорнуті до майбутнього, до прогнозу і передбачення. Якщо індустріалізм заступає місце війни як головного способу організації спільного життя, то Першу світову соціальні вчені зустрічають, скажимо так, методологічно та методично роззброєними. Що не звільняє від необхідності співвідносити себе з війною і включитися в неї.

Розмаїття можливих позицій

Пантеон класиків соціології — втім, не більше як уявний — не є однорідним за їхньою національно-державною належністю, що в багатьох випадках не має значення. Але не тоді, коли йдеться про війну й коли увиразнюються і набувають чинності особливі картини світосприйняття та світопояснення, вкорінені у традиції та цінностях, а рівною мірою стереотипах та упередженнях здорового глузду. Мимоволі чи свідомо вчений у відповідь на тиск і вплив обов'язковості й зумисності, двояких за їхніми витоками мусить: (1) інтерпретувати процеси та явища в контексті певних теоретичних конструкцій і поняттєвих схематизмів

тлумачення і (2) поділяти заклики високої й масової національної культури у вигляді ідеалів, зразків, трюїзмів, утопій і помилок.

Наївно вважати, буцімто обов'язковість і зумисність двох названих впливів рівноважна: за часів війни тиск домінуючого ціннісного комплексу, що забезпечує солідарність у суспільстві й гарантує індивідуальну та громадянську ідентичність, вочевидь превалює. Залишаючи, проте, деякий діапазон особистісного позиціонування — від безумовного прийняття превалювання до байдужого підпорядкування йому з відмовою поважати з певним, не надто великим, розмаїттям у проміжних відтінках поглядів та переконань.

В. Зомбарт і М. Вебер, до прикладу, обидва вважали виживання і прогрес національної держави найвищою безапеляційною цінністю. Перший, відповідно до чи не всезагальної патріотичної ейфорії літа й осені 1914 року в Німеччині, вважав Першу світову війною між одухотвореним німецьким етосом і утилітарно-егоїстичною європейською цивілізацією, посідаючи вкрай націоналістичну позицію. 1915 року вийшла друком книга «Торгаші та герої. Роздуми патріота» [Sombart, 2021], що її автор присвячує німецькій молоді, котра виборює світле майбутнє. Красномовним є й звернений до неї епіграф: «Життя — не найголовніше». Головним є світогляд, і війна точиться між корисливо-розважливим духом західного світу, найповніше втіленим в Англії, і високим духом самопожертви, військової звитяги, великодушності народу Німеччини. Німці захищаються від згубного духу комерції, що підступає із заходу, обстоюють властиву їм відданість не земному і низькому, а трансцендентному і високому. Тому їхня боротьба є праведною і справедливою.

Натомість М. Вебер не бачив резонів трактувати війну в термінах права чи справедливості, оскільки політика є боротьба — завжди і тільки — і частіше збройна. У його уявленні соціальна наука аж ніяк не має перейматися добробутом і щастям окремих індивідів, тільки — нації в цілому в її найзагальніших рисах соціально-політичного устрою. У численних публікаціях у пресі він закликав до демократизації й утвердження етики відповідальності політичних еліт, змінюваних через вибори; це націоналізм, причому вельми помірний (докладніше див.: [Макеєв, 2019: сс. 162–165]). В. Зомбарт, подібно до більшості своїх колег-сучасників, віддався маренню гарячкової ксенофобії, тоді як М. Вебер вистимував стосовно неї критичну дистанцію [Mitzman, 1987: p. 102].

Р. Міхельс, наймолодший з німецьких за походженням класиків, навчався у Франції та Італії, культивуючи повагу до їхньої культури та науки¹. Через свою одночасну належність до італійської соціалістичної партії і СДПН (то був вибір на підставі моральних переконань) і анархо-синдикалістських поглядів не міг розраховувати на академічну кар'єру в Німеччині. Емігрувавши до Італії, викладав у Туріні, був знайомий із Г. Моска і В. Парето; його та родину там неодноразово відвідував М. Вебер (зокрема, допоміг із працевлаштуванням), і вони вели «довгі розмови». Практично космополітична освіта, критика ліберальної буржуазності із соціалістичних позицій рано привернули увагу М. Вебера до наукової роботи дослідника. Він уважно читає, висловлює зауваження

1 Відомості з: [Mommsen, 1987: pp.121–138; Вебер, 2007; Каубе, 2016].

з приводу прочитаного і публікує статті колеги в *Archiv fur Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*. Сам Р. Міхельс у некролозі 1920 року говорить про дружбу, що пов'язувала його з М. Вебером майже десять років.

В оцінці передвоєнної соціально-політичної ситуації вони не були одностайними: етика переконання, якою керувався Р. Міхельс у критиці наявного стану справ, вимагала, на думку М. Вебера, більш аргументованого раціонального обґрунтування. Неупереджений розгляд праць Р. Міхельса з акцентуванням відмінностей в інтерпретації явищ і процесів не заважали дружбі. Розрив відносин стався після початку війни. Учений, який живе і працює в Італії, залишає редколегію *Archiv fur Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, не може зрозуміти та прийняти ту хвилю ентузіазму і патріотизму, яка здійнялася в німецькому суспільстві і яку підтримував М. Вебер.

У швейцарській газеті Р. Міхельс публікує статтю «Про одного німця», на котру М. Вебер реагує жорстко: неприпустимо, щоб «якийсь іноземець ображав мою країну». І робить заяву про завершення дружби. Вже у 20-ті роки Р. Міхельс дистанціювався від німецького походження, підписуючи статті ім'ям Роберто Міхельс і підтримуючи політику і практику Муссоліні. Замість сподівання свого старшого колеги на демократію та етику відповідальності він обрав розрахунок на харизматичного лідера і тоталітарний режим. Не можна з упевненістю стверджувати, що війна посприяла такій еволюції, як і цілком виключати гіпотезу про таку спрямованість її впливу. За визначенням Р. Даредорфа, він піддався спокусі несвободою.

У збройному протистоянні про супротивника не заведено говорити з повагою, частіше — зневажливо. І мало хто наважується на визнання чеснот протилежної сторони конфлікту. Ф. Тьоніс у 1917 році опублікував книгу «Держава в Англії та Німеччині», в якій чимало позитивного було сказано про британські способи адміністрування та управління, що, стверджує Х. Йоас, вимагало неабиякої мужності [Joas, 1990: pp. 106–112]. Е. Дюркгайм, цей «переконаний пацифіст» [Joas, 1990: p. 115], за співчутливі висловлення про німецьку філософську і соціальну науку був запідозрений у колабораціонізмі. Р. Арон, згадуючи у своїй автобіографії тридцять років, дивувався з приводу шаленої антинімецької пропаганди, якою вирізнявся А. Бергсон, наполягаючи — що більшою мірою личить інтелектуалові — на пошуку причин і пояснень, а не виявленні агресивної нетерпимості [Aron, 1990: pp. 28–31]. Такою є (втім, пізніша) оцінка того, хто не був сучасником події й належав до іншого покоління з особливим баченням минулої війни.

Перед обличчям війни громадянинові природно і навіть безпечно бути патріотом. Натомість від дослідника або викладача вищої кваліфікації вимагаються куди більші й часом неабиякі зусилля. Утриматися, скажімо, від спокуси впасти в шовінізм і агресивне неприйняття «іншого як ворога»; залишитися вірним руйнованим / девальвованим ідеалам і цінностям свободи, права, демократії. А також позбутися ілюзії, ніби війна є доречним способом реформування соціальних інститутів, відносин, настанов. Або визнати недосяжною надію примирити етичні імперативи крові та ґрунту із правилами наукового методу не на шкоду обом. Неоднорідність інтелектуальної та поведінкової реакції кла-

сиків соціології свідчить — неможливо встояти на території чистої науки під впливом сум'яття і хаосу, продуковуваних екстраординарним соціальним катаклізмом.

Георг Зимель і його помірний патріотизм

Безперечно патріотичній налаштованості Г. Зимеля явно бракувало шовіністичного ферменту, тож у 1915 році військова влада угледіла антинімецькі настрої в його статтях, опублікованих у газетах. Не віддаватися війні цілковито всім духом, тримати інтелектуальну дистанцію — то була аж ніяк не найпоширеніша позиція, однією лишень помірністю збуджуючи підозри в недостатній державній лояльності. Слідом за Х. Йоасом Л. Піетіла приймає диференціацію ставлення соціологів до війни, представленого В. Зомбартом, М. Вебером і Г. Зимелем, котрий у такому уявному спектрі патріотичного ентузіазму виявлявся найбільш помірним [Pietila, 2011: pp. 92–93].

Продиктовані та добровільно прийняті пропагандистські обов'язки — Німецька соціологічна асоціація підтримала вступ Німеччини у війну — Г. Зимель, як і личить професорові, виконує лекціями перед вітчизняною та іноземною аудиторією в найбільших університетах і військових училищах, а також статтями в газетах. У газеті *Strassburger Post* 14 листопада 1914 року публікує статтю «Бергсон і німецький цинізм», в якій роз'яснює читачам, що А. Бергсон і Е. Дюркгайм, котрі звинувачують німців у цинізмі та варварстві, нічого не розуміють у тому, в якій ситуації перебуває Німеччина і за що бореться.

Роз'ясняти смисл, цілі, наслідки війни, а стійкість і самопожертву підносити як найважливіші громадянські чесноти — от чим займалися соціологи протиборчих сторін. Але Г. Зимель поступово позбавляється шовіністичного навіювання відкритого листа «До культурного світу», опублікованого 4 жовтня 1914 року і підписаного 93 фізиками, хіміками, філософами, істориками, мистецтвознавцями. Звинувачуючи ворогів Німеччини в широкомасштабній брехні стосовно позиції та дій їхньої країни, вони завершили листа словами про те, що вестимуть боротьбу до переможного кінця, зберігаючи відданість ідеалам Гете, Бетговена, Канта, в чому запорукою «є їхнє ім'я і честь».

Відчутна для Г. Зимеля несвобода від суцільної атмосфери націоналістичної солідарності ставала для нього тягарем. В одному листі у березні 1915 року він писав своєму кореспондентові, що все наукове життя відчував себе європейцем і добрим німцем, а тепер Європа лежить в руїнах і частина роботи його життя «перетворилася на ніщо» [Harrington, 2005: p. 64]. Сучасні дослідники поведінки Г. Зимеля в роки війни в один голос говорять про низьку комунікативну ефективність його спілкування зі слухачами, іменуючи його пропагандистські зусилля «нефункціональними». Аудиторію тільки спантеличували філософські міркування про взаємовідносини особистості та суспільства.

Військова влада й організатори заходів, навпаки, дійшли висновку — і на прикладі Г. Зимеля в тому числі — про відсутність користі від соціологів, оскільки виступи не давали позитивного ефекту, хоча їх і не можна було вважати шкідливими. Нездоланний і невивірний ідеалістично-професорський етос їхніх промов і статей не дозволяв їм виступати з осудженням війни в цілому, але

деяких утримував від її звеличення. Така позиція в розумінні тих, хто zorganizовував ідеологічний вплив і очікував прийнятних наслідків, хоча й не могла бути підмогою для пацифістських настроїв, але й не відповідала утвердженню національного духу і солідарності в мілітаристській настанові [Pietila, 2011: pp. 94–95].

Те, що думав Г. Зимель про війну, викладено у праці 1917 року «Війна і наші духовні рішення. Промови та есеї». Остання видана за його життя книга була швидко розпродана і невдовзі вийшла другим виданням. До неї увійшли чотири фрагменти. 1. «Внутрішня трансформація Німеччини», промова у Страсбурзі 7 листопада 1914 року; 2. «Діалектика німецького духу», стаття в газеті *Der Tag* 28 вересня 1916 року; 3. «Криза культури», промова у Відні в січні 1916 року, опублікована в газеті *Frankfurter Zeitung* 13 лютого 1916 року; 4. «Ідея Європи», стаття в газеті *Das Berliner Tagblatt* 7 березня 1915 року, перекладена англійською 1976 року. Однак військових публікацій було більше, особливо в газетах Страсбурга, куди він переїхав працювати за півроку до початку війни [Watier, 1991]. Промови та статті, схоже, були спробою знайти компроміс між прагненням бути європейцем, залишаючись «добрим німцем».

Воєнний час, час «внутрішньої трансформації», постає як повернення від органічної солідарності на підставі поділу праці та взаємодії різних за статусом і вартістю індивідів до механічної солідарності з домінуючим відношенням «індивід — нація». Тут індивід втрачає всі надбані соціалізацією та освітою характеристики, він виключається з усіх раніше значущих спільнот, а нації він цікавий як об'єкт мобілізації, беззастережно готовий заради неї бути вбитим, залучившись до головної спільноти — військового підрозділу. Ніщо — ані цінності, ані історія, ані етика, ані речі, ані здоров'я — не мають значення, лишень ціле, лише країна і готовність віддати себе в її розпорядження. Деякі сучасні інтерпретатори воєнної белетристики соціолога схильні вбачати в його трактуванні війни як тотального феномену і настільки ж тотального наслідку війни — у вигляді синтезу особистості з надіндивідуальним цілим — прелюдію ідеології тоталітаризму [Watier, 1991: p. 230]. Відповідно до Г. Зимеля у такій ситуації зникає суспільство і як сукупність взаємозалежних і взаємодійових спільнот і співтовариств, і як предмет соціології. Коли багато хто жертвував багатством, він, здається, пожертував тим уявленням про дисципліну, яке розробляв раніше.

Г. Зимель не виключав, що майбутній, імовірно, квазіорганічний стан, буде новою соціально-культурною формою під впливом «ідеї Європи», локусу духовних цінностей, що не зобов'язує відмовлятися від національної самобутності. Як інтуїтивно осягнута інтелектуальна сутність ідея Європи не проста для засвоєння, запрошуючи до нелегкої роботи із прагнення універсальних смислів і значимостей спільного існування, до практик взаємодії та обміну знаннями, компетенціями, речами [Harrington, 2005: p. 66]. У лекціях він переважно теоретичний, явно і завуальовано апелюючи до своїх праць, опублікованих на початку століття, де трактуються відношення «форм» і реального життя. Він розмірковує про загальну кризу культури, про діалектику німецького духу, що примиряє антагоністичні дихотомії повсякденності (добро і зло, смерть і життя, чоловіче і жіноче). Говорить про позитивний ефект війни — у перебігу її нім-

ці стають спільністю і тотальністю, взаємозалежною цілісністю. Адже участь індивіда у війні не стільки й не тільки наперед визначена почуттям патріотизму та обов'язком перед батьківщиною, але є єдино правильним способом відчуття й усвідомити високу значущість духовної єдності нації. Не дивно, що такий науковий діалект погано сприймався слухачами, особливо майбутніми офіцерами. Мабуть, тому, що зв'язок поданої в ньому абстрактної реальності з конкретністю повсякденних подій, обговорюваних в офіційних повідомленнях і приватних розмовах, був важким для розпізнавання.

Вітальність германізму — переконаний, вочевидь, Г. Зимель — підживлювалася європоцентризмом, хоч би як намагалася ідеологізована офіційна пропаганда протиставити Німеччині Європу. З війни країна має вийти новою — міцнішою і більш європейською [Cotesta, 2017: p. 440]. Інакше кажучи, відкритість стосовно уявлюваного наднаціонального депозитарію ідеалів і зразків стає непорушною умовою соціальної реанімації й подальшої модернізації внутрішніх інституціональних і стратифікованих порядків. І, навпаки, закритість обтяжена стагнацією та руйнуванням соціальності. Контекст такого судження для когось розгадується досить легко, а для когось — із зусиллям: мислити глобально тоді, коли таким великим є примус віддавати всього себе локальному, непереборний в компетенції інтелектуала, бо є відмітною характеристикою типу, іменованого Р. Дарендорфом «єразміським».

Утім, Г. Зимель усвідомлює утопічність «ідеї Європи» в сучасних йому умовах. 4 липня 1915 року в газеті *Das Berliner Tagblatt* він публікує статтю «Європа й Америка у світовій історії», переведену англійською у 2005 році [Harrington, 2005: pp. 69–72]. Війна руйнує сторони протиборства, причому такою мірою, що зникають як «суспільства», так і сама ідея Європи. Здійснюване через війну самогубство Європи означає поворотний пункт у світовій історії. У найближчій перспективі життєва сила, авторитет і влада переходять до Америки, годинник еволюції людства відтепер заводиться саме там [Harrington, 2005: p. 70].

Війні не виповнилося ще й року, а Г. Зимель майже неприховано закликає покласти її край — не з пацифістських міркувань, а з необхідності перешкодити піднесенню США, зберігши за Європою місце центру світової політики та культури. Рятувати слід не кожен окрему країну, а континент загалом. Легко переконатися, що антигерманізм і антиамериканізм у статті дуже м'які, однак влада, попри те, запідозрила автора у нелояльності [Goodstein, 2017: pp. 337–338], і йому довелося виправдуватися. Отже, передвіщуваний війною занепад Європи був на слуху й у межах передбачення, а імовірна світова гегемонія Америки непокоїла і М. Вебера [Cotesta, 2017: p. 436]. Руйнування Європи пророкувало ймовірність іншого світового порядку, а соціологи прагнули розгледіти його можливий контур. В одному із приватних листів Г. Зимель зізнався, що війна знаменує початок деякого нового етапу в розвитку людства, але майбутнє майже не проглядається, а сам він весь належить минулому [Goodstein, 2017: pp. 338–339].

* * *

Б. Расел, згадуючи в автобіографії 1914 рік, був уражений ентузіазмом, що охопив європейські суспільства, і публічним святкуванням на вулицях і площах європейських столиць — нібито людям випав воістину щасливий шанс пригоститися своїм країнам і реалізувати життєве призначення через самозречення життя. Але чим довше тривала війна, тим частіше і наполегливіше давалися ознаки страждання і біль, завдані загибеллю людей і руйнуванням духовної та матеріальної культури. Гарячковий патріотизм природно остигав, гостріше відчувалася необхідність у раціональному осмисленні ситуації та умов переходу до миру на прийнятних умовах. Але класики соціології в такій справі успіху не досягли. Е. Дюркгайм і Г. Зимель, під час війни запідозрені в недостатньо палкій відданості батьківщині, померли ще до закінчення війни. Експертно-аналітичні послуги М. Вебера, котрі він наполегливо пропонував владі, так і не були запитані.

Міжнародні справи, відносини, речі упорядковувалися без їхньої участі, що давало змогу новому поколінню суспільствознавців зрозуміти те, що відбувалося на початку минулого століття, віддаляючи або наближаючи обрїй передбачуваного. І нікому з них уже не досягти певності в тому, що досягнуте розуміння здатне стати взірцем поведінки політичних еліт. У першій третині ХХІ століття омріяна Г. Зимелем єдність континенту, оформлена нині юридично й організаційно-бюрократично в Європейський Союз, і досі залишається сумнівною, не забезпечуючи від розбіжностей і незгод між державами, що утворили Союз. Як і раніше, компетенція інтелектуалів / соціальних учених випробовується новими подіями і новими війнами, змушуючи їхніх носіїв локалізувати себе у просторі думок і оцінок. Нещодавні приклади — полеміка навколо опублікованої навесні 2022 року в газеті *Suddeutsche Zeitung* статті Ю. Габермаса «Війна й обурення» про агресію Росії проти України та ймовірні наслідки її завершення чи ескалації, а також стаття про війну в Україні президента Міжнародної соціологічної асоціації (2018–2023) С. Ганафі [Hanafi, 2022].

Джерела

Вебер, М. (2007). *Жизнь и творчество Макса Вебера*. Перевод с нем. М.И. Левиной. Москва: РОССПЭН.

Дарендорф, Р. (2021). *Соблазны несвободы. Интеллектуалы во времена испытаний*. Москва: Новое литературное обозрение.

Каубе, Ю. (2016). *Макс Вебер. Жизнь на рубеже эпох*. Пер. с нем. И. Кушнарева, И. Чубарова. Москва: Издательский дом «Дело».

Макеєв, С. (2019). Інтелектуали: три взірці ставлення до війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 158–177.

Aron, R. (1990). *Memoirs: Fifty Years of Political Reflection*. Holmes & Meier.

Cotesta, V. (2017). Classical Sociology and the First World War: Weber, Durkheim, Simmel and Scheler in the Trenches. *History*, 102, 351, 432–449.

Goodstein, E.S. (2017). *Georg Simmel and the Disciplinary Imaginary*. Stanford: Stanford University Press.

Hanafi, S. (2022). Ukraine, Putin's Imperial Paradigm and Euro-America. *Global Dialog*, 12, 2, 8–9.

Harrington, A. (2005). Introduction to Georg Simmel's Essay «Europe and America in World History». *European Journal of Social Theory*, 8, 1, 63–72.

Ioas, H. (1990). The Classics of Sociology and the First World War. *Thesis Eleven*, 27, 101–124.

Mitzman, A. (1987). Personal Conflict and Ideological Options in Sombart and Veber. In: W.J. Mommsen, J. Osterhammel (Eds.), *Max Weber and his Contemporaries*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Mommsen, W.J. (1987). Robert Michels and Max Veber: Moral Conviction versus the Politics of Responsibility. In: W.J. Mommsen, J. Osterhammel (Eds.), *Max Weber and his Contemporaries*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Pietilä, K. (2011). *Reason of Sociology. Georg Simmel and Beyond*. London: SAGE Publications Ltd.

Sombart, V. (2021). *Traders and Heroes. Patriotic Reflection*. London: Arctos.

Watier, P. (1991). The War Writings of Georg Simmel. *Theory, Culture & Society*, 8, 219–233.

Отримано 10.08.2022

References

Aron, R. (1990). *Memoirs: Fifty Years of Political Reflection*. Holmes & Meier.

Cotesta, V. (2017). Classical Sociology and the First World War: Weber, Durkheim, Simmel and Scheler in the Trenches. *History*, 102, 351, 432–449.

Dahrendorf, R. (2021). *Temptations of unfreedom. Intellectuals in Times of Trials*. [In Russian]. Moscow: New Literary Review. [=Дарендорф 2021]

Goodstein, E.S. (2017). *Georg Simmel and the Disciplinary Imaginary*. Stanford: Stanford University Press.

Hanafi, S. (2022). Ukraine, Putin's Imperial Paradigm and Euro-America. *Global Dialog*, 12, 2, 8–9.

Harrington, A. (2005). Introduction to Georg Simmel's Essay «Europe and America in World History». *European Journal of Social Theory*, 8, 1, 63–72.

Ioas, H. (1990). The Classics of Sociology and the First World War. *Thesis Eleven*, 27, 101–124.

Kaube, J. (2016). *Max Weber. Life at the turn of the eras*. Tr. from Germ. by I. Kushnareva, I. Chubarova. [In Russian]. Moscow: Publishing House Delo. [=Kaybe 2016]

Makeiev S. (2019). Intellectuals: Three patterns of the attitude towards war. [In Ukrainian]. *Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 158–177. [=Макеєв 2019].

Mitzman, A. (1987). Personal Conflict and Ideological Options in Sombart and Veber. In: W.J. Mommsen, J. Osterhammel (Eds.), *Max Weber and his Contemporaries*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Mommsen, W.J. (1987). Robert Michels and Max Veber: Moral Conviction versus the Politics of Responsibility. In: W.J. Mommsen, J. Osterhammel (Eds.), *Max Weber and his Contemporaries*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Pietilä, K. (2011). *Reason of Sociology. Georg Simmel and Beyond*. London: SAGE Publications Ltd.

Sombart, V. (2021). *Traders and Heroes. Patriotic Reflection*. London: Arctos.

Watier, P. (1991). The War Writings of Georg Simmel. *Theory, Culture & Society*, 8, 219–233.

Weber, M. (2007). *The life and work of Max Weber*. [In Russian]. Tr. by M.I. Levina. Moscow: ROSSPEN. [=Бебеп 2007]

Received 10.08.2022

СЕРГІЙ МАКЕЄВ

Класики німецької та світової соціології у Першій світовій війні

Ставлення до Першої світової війни німецьких соціологів, яких сьогодні беззапечно залічують до класичної традиції, не було однозначним. Усі вони поділяли переконання, викладені у відкритому листі 93 німецьких учених, філософів, істориків, мистецтвознавців «До культурного світу», в якому виправдовувалася участь Німеччини у війні. Але модальність патріотизму соціологів варіювала в доволі широких межах. Крайню націоналістичну позицію посідав та висловлював В. Зомбарт. М. Вебер вважав за необхідне пошук раціональних і реалістичних умов перемир'я, прийнятних для усіх учасників конфлікту. Г. Зимель дотримувався найбільш поміркованих думок, у своїх лекціях та статтях пропагуючи європоцентризм з точки зору життєвих інтересів Німеччини. Р. Міхельс, який до і під час війни жив і працював в Італії, не приховував своїх антинімецьких поглядів і настроїв.

Ключові слова: соціологія, війна, Вебер, Зимель, Зомбарт, Міхельс

SERHII MAKEIEV

Classics of German and World Sociology in World War I

The attitude of German sociologists to the First World War, which today is unconditionally included in the classical tradition, was not unambiguous. All of them shared the convictions set forth in the open letter of 93 German scientists, philosophers, historians, art critics «Toward a Cultural World», which justified Germany's participation in the war. But the modality of sociologists' patriotism varied within fairly wide limits. The extreme nationalist position was occupied and expressed by W. Sombart. M. Weber considered it necessary to find rational and realistic conditions for a truce acceptable to all participants in the conflict. G. Simmel adhered to the most moderate opinions, in his lectures and articles promoting Eurocentrism from the point of view of the vital interests of Germany. R. Michels, who lived and worked in Italy before and during the war, did not hide his anti-German views and sentiments.

Keywords: sociology, war, Weber, Simmel, Sombart, Michels